

Boek van de Maand

Huub Oattes

'Een van ons'

Het Boek van de Maand is deze keer het lespakket *Een van ons*, speciaal voor leerlingen van 14 en 15 jaar in het VO, geschreven door Ido Abram e.a.

Prijzen: lesboekjes voor 25 leerlingen, de docenten-handleiding, de videoband en het boek van Bachrach f150,-. De onderdelen zijn ook los verkrijgbaar: set lesboekjes f20,-, docentenhandleiding f25,-, videoband f22,50 en boek f39,50.

Besteladres: VODA,
Postbus 85475,
3508 AL Utrecht.
Fax: 030 - 2856776.

Verantwoord en zinvol lesgeven over de holocaust kan dat eigenlijk wel? Lesgeven over de Tweede Wereldoorlog doen docenten over het algemeen graag. Het onderwerp is nog altijd zeer populair bij leerlingen. En zelden zie je de leerlingen zo emotioneel geraakt door de geschiedenis als wanneer het gaat om de vernietiging van de Europese joden, de holocaust of Sjoa: afschuw en fascinatie door zoveel macht van één persoon, getroffen en geschokt door zoveel haat en de daaruit volgende mensonterende praktijken van de nazi's.

Maar wat blijft er van de holocaust uiteindelijk hangen in de herinnering van de kinderen? Is het de geschiedenis van de planmatig uitgevoerde vernietiging van de Europese joden, of zijn het de spannende verhalen over sensatiele momenten, deportatie en vernietiging, bewezen door de gruwelijke foto's en filmfragmenten die er over zijn gebleven?

Hoe voorkom je dat lesgeven over de holocaust verwordt tot een aaneenschakeling van sensatie en horrorachtige indrukken, die uiteindelijk niet meer dan een vertekend en oppervlakkig beeld opleveren?

Haalbare doelen?

De holocaust-film *Schindler's List* was een bewuste poging van regisseur Spielberg om de kijker te raken en te ontroeren. Hij gaf zijn personages een gezicht waardoor de kijkers zich met hen konden identificeren. Zo kon hij de toeschouwers emotioneel overronden en betrekken bij het onderwerp, zonder dat hij gebruik hoefde te maken van al te gruwelijke beelden. Maar ondanks het belangwekkende persoonlijke engagement dat de film bij de

meesten van ons bewerkstelligde, bleef je als kijker op veilige afstand en had je een passieve rol.

De makers van de lessenserie *Een van Ons* proberen met hun aanpak zowel de afstandelijkheid als het passieve element te vervangen door actieve betrokkenheid en persoonlijke stellingname van de leerlingen. Zij willen op die manier proberen bij te dragen aan een 'ontbarbarisering en humanisering van leerprocessen'.

Dit betekent voor de makers van *Een van Ons*, aldus hun toelichting, dat zij streven naar:

- het bevorderen van empathie (het je verplaatsen in andere mensen en andere situaties) en warmte (klimaat van veiligheid, geborgenheid en openheid);
- het vergroten van de autonomie van de leerlingen: het vergroten van de kracht tot zelf nadenken, zelfbeschikking en het niet klakkeloos meedoen met de meute.

Ten aanzien van de holocaust streven de auteurs ernaar dat:

- de leerlingen Auschwitz onder ogen durven zien en leren dat de menselijke soort slecht kan zijn, maar ook boven zichzelf kan uitstijgen in tijden van crisis. Zowel de rollen van de daders, als de slachtoffers en omstanders komen aan de orde, omdat elk mens, en dus ook de jongere zelf, zich in deze rollen kan herkennen;
- de leerlingen inzicht krijgen in de structuur van vernietiging zoals die door de nazi's werd uitgevoerd. Zij baseren zich dan op het paradigma van de holocaust-historicus Raoul Hilberg, die het proces van de vernietiging van de Europese joden in vier

stappen kenschetst: eerst is er de fase van markering (definiëring) daarna volgt onteigening (beroving), vervolgens concentratie en tenslotte de vernietiging van de groep;

– de leerlingen zich bewust worden van het feit dat "het gebeurd is en opnieuw kan gebeuren" en aldus te waarschuwen dat genocide ook in onze tijd nog plaatsvindt.

Tenslotte hopen de auteurs dat degenen die op deze wijze kennis hebben genomen van de holocaust, zich nimmer zullen laten verleiden of verwarren door de ontkenner van de holocaust.

De auteurs van *Een van Ons* richten zich dus op een serie ambitieuze doelstellingen, maar zijn ze daarin wel realistisch? Op welke wijze en met welk materiaal denken zij dit allemaal te kunnen bereiken?

'Een van ons'

Het pakket bestaat uit de volgende onderdelen: *Zeg dat we het niet vergeten. Het verhaal van de holocaust* door Susan Bachrach van het United States Holocaust Memorial Museum (Lemniscaat, Rotterdam 1997), en het lesmateriaal *Een van Ons. Een lessenserie over de holocaust* door I. Abram (APS), M. de Jong en J. van Remundt (Echelon). Dat laatste bestaat uit een uitgebreide docentenhandleiding, een mapje met zes verschillende leerlingenboekjes en een videoband met twee korte filmfragmenten.

Zeg dat we het niet vergeten. Het verhaal van de holocaust door Susan Bachrach is een prachtig fotoboek over het leven en lijden van de Europese joden en andere vervolgte groepen tijdens de Tweede Wereldoorlog, met goed leesbare teksten. Ook de rol van de omstanders wordt uitgewerkt, omdat zij veruit de grootste groep vormen in tijden van crisis.

Zeg dat we het niet vergeten probeert een beeld te geven van die zwarte periode en te laten zien hoe de oorlog het dagelijks leven van onschuldige mensen overhoop haalde. Het boek probeert tevens een antwoord te geven op de vraag hoe dit alles heeft kunnen gebeuren. Aan de hand van de levens van twintig kinderen, geïllustreerd met veel fotomateriaal uit (privé)archieven wordt het massale vernietigingsproces van joden, zigeuners, gehandicapten en anderen verteld en in beeld gebracht. Het is een aangrijpend en

Zeg dat we het niet vergeten

Het verhaal van de holocaust

Susan D. Bachrach

UNITED STATES HOLOCAUST MEMORIAL MUSEUM

niets verhullend verslag van de ondergang, zonder dat er expliciete gruwelbeelden aan te pas komen. Hierdoor is het ook voor jongere kinderen zeer geschikt.

Het boek is ook heel goed los van de lessenserie te gebruiken als naslagwerk voor zowel docent als leerling. Het is aan te bevelen verschillende exemplaren te gebruiken tijdens het werken met de lessenserie om alle kinderen de gelegenheid te bieden erin te kijken en te lezen. Hierdoor zal het thema beter tot zijn recht komen.

Het lesmateriaal

Er is een uitgebreide docentenhandleiding, die naast een duidelijke verantwoording ook echt ondersteuning biedt als het gaat om het geven van de lessen.

Er is gekozen voor een stapsgewijze aanpak, waarbij alle onderdelen van een les uitgebreid besproken worden. Niets wordt overgeslagen, overal krijg je suggesties en voorbeelden. Er is zelfs een toetsuggestie opgenomen voor de liefhebbers en ook diegenen die meer van de gebruikte bronnen willen weten en/of achtergrondinformatie behoeven, worden niet teleurgesteld.

De stap om met dit project aan de slag te gaan, wordt aanmerkelijk minder groot als je de uitgebreide lessuggesties en begeleiding ziet.

Het leerlingenmateriaal bestaat uit zes lesboekjes die parallel lopen met de hoofdstukken uit het boek. Bij elk hoofdstuk is een apart leerlingenboekje met stof voor 1 à 2 lessen.

In hoofdstuk 1 leren de leerlingen hoe Hitler aan de macht heeft kunnen komen. Zij onderzoeken welke rol groepen in hun eigen leven spelen. Hoofdstuk 2 vertelt hoe Hitler steeds verdergaande maatregelen tegen de joden nam. De wereld was op de

hoogte maar schoot niet te hulp. In hoofdstuk 3 komt het leven in de getto's aan de orde. De leerlingen overdenken of en hoe zij zelf in actie komen tegen onrecht. Hoofdstuk 4 vertelt over de vernietigingskampen. De leerlingen komen met hun eigen interpretatie van vernietiging in de vorm van een meegebracht symbool. Hoofdstuk 5 gaat over de verschillende vormen van verzet, over collaboratie en passief toekijken. In Hoofdstuk 6 staat tenslotte de bevrijding centraal. Is de oorlog echt afgelopen?

De leerlingenboekjes kenmerken zich door een heldere opbouw en een vaste structuur. Elk deeltje begint met een aantal 'portretten' (foto en tekst), waarin twaalf meest jeugdige personen die de holocaust hebben meegemaakt, worden gevolgd. Dit principe van meeleven met de geportretteerden wordt ook toegepast in Bachrach's fotoboek. Het gaat om tien vervolgd, een dader en een omstander. Leerlingen kunnen zich enigzins identificeren met de anderen door hun eigen foto op het mapje erbij te plakken.

De informatietekst beslaat steeds twee pagina's, aangevuld met bewerkte bronnenteksten. Hierin wordt de grote lijn van de Europese jodenvervolgung verteld. Er is ook een aparte pagina met fragmenten, waar passages uit dagboeken, brieven, gedichten, fotomateriaal en dergelijke de persoonlijke ervaringen van individuele mensen belichten en de leerlingen nog dichter naar de stof toetrekken.

Bij de opdrachten staat de persoonlijke beleving en bewustwording van de leerlingen centraal: betrokkenheid (empathie) en zelfstandigheid (autonomie) worden hiermee bevorderd.

De huiswerkopdrachten tenslotte laten de leerlingen zelfstandig de stof herhalen en verwerken.

Met het maken van een gedenksteen wordt de lessenserie afgesloten.

De leerlingenboekjes voldoen over het algemeen zeer goed. De aangeboden informatie is helder, goed gekozen en prima leesbaar voor de doelgroep. De combinatie tussen de grote algemene (Europese) lijn van de holocaust, gebaseerd op teksten uit het boek *Zeg dat we het niet vergeten*, en de bronnenteksten en persoonlijke ervaringen uit de ego-documenten van de personages, levert een gevarieerd en een emotioneel beeld op, waardoor de betrokkenheid van de leerlingen zal toenemen.

Op een enkel punt had de tekst wat nauwkeuriger geformuleerd kunnen worden om zodoende de historische feiten beter tot hun recht te laten komen. Zo staat er in de leerlingentekst van deel 1 ... *De Duitsers adoreerden Hitler*, alsof er nooit linkse politieke partijen en andere anti-fascisten hebben bestaan. In deel 5, als het verzet ter sprake komt, wordt de Februaristaking erg opgehemeld en wordt ook de opstand van het getto in Warschau sterk benadrukt als voorbeeld joods verzet. Beiden waren onmiskenbaar belangrijke uitingen van respectievelijk protest en actief verzet, maar de werkelijke verhouding tussen passief en actief verzet enerzijds en het lijdzaam ondergaan van de door de nazi's opgelegde ellende anderzijds, zal de leerlingen uit de tekst niet duidelijk worden. Ook de aandacht voor de andere nazi-slachtoffers, gehandicapten, roma en sinti, Jehova's getuigen en homoseksuelen blijft beperkt tot één bron en harde gegevens of vragen over deze groepen ontbreken in de leerlingenboekjes. Aanvullende gegevens staan overigens wel in de docentenhandleiding.

Opmerkelijk is ook dat van de tien vervolgd onder de twaalf geportretteerden er zeven de holocaust overleven. Hierdoor zou er een vertekend beeld kunnen ontstaan inzake de werkelijke verhoudingen van slachtoffers en overlevenden van de holocaust.

De opdrachten

Het bedenken van passende opdrachten is niet altijd eenvoudig, maar de makers van *Een van Ons* zijn er in het algemeen goed in geslaagd om de leerling echt te betrekken bij dit bijzondere onderwerp.

Duidelijk is wel dat door de keuze van de auteurs voor een persoonlijke benadering en beleving van de verwerkingsopdrachten, er een goede en vertrouwelijke band moet zijn tussen de leerkracht en zijn leerlingen en tussen de leerlingen onderling. Het bespreken van persoonlijke ervaringen en standpunten met deze kwetsbare doelgroep moet plaatsvinden in een veilige en vertrouwde omgeving. Dat er bij de behandeling van dit thema gevoelens en emoties vrijkomen ligt voor de hand. Als docent moet je weten waar je aan begint en kunnen beoordelen of je een dergelijk proces wil en kan begeleiden. Zo zijn er opdrachten die vragen aan de leerling om te vertellen

over zichzelf: *wat vind je van je leven? of: Wanneer voelde jij je bang, bedreigd, eenzaam, geïsoleerd?*

Een enkele opdracht moet vanwege de nuancering nog eens goed overwogen worden. Zo is er een opdracht naar analogie van Martin Niemöller's beroemde uitspraak: *Toen de nazi's de communisten / sociaal-democraten / katholieken haalden heb ik gezwegen want ik was geen communist / sociaal-democraat / katholiek.*

De leerlingen moeten deze uitspraak gebruiken, maar dan groepen invullen die in onze tijd kwetsbaar zijn. Het idee erachter is natuurlijk aardig: de leerlingen doen beseffen dat ook in onze tijd bepaalde groepen het moeilijk hebben en wij slechts toekijken en niets doen. Aan de andere kant is deze opdracht erg zwaar aangezet. De nazi's haalden hun 'tegenstanders' op voor concentratie, deportatie of executie. De hedendaagse kwetsbare groepen en het overheidsbeleid laten zich niet vergelijken met het beleid in nazi-Duitsland.

De videoband bevat twee fragmenten. Het eerste heet *De 20e eeuw in tien minuten* en hierin maken we kennis met een Duitse vrouw, die in Amsterdam als bejaardenhelpster werkt, en zo ook bij een joods echtpaar komt. De man heeft, als overlevende van de kampen, nog altijd angst voor de douche: *"... toen kwam er gas uit..."*. Zijn Duitse verzorgster heeft even geworsteld met hun beider afkomst gezien het verleden, maar nu vertrouwen ze elkaar en kunnen ze het samen goed vinden.

Naar mijn mening is dit, op zich mooie fragment, een van de minst geslaagde onderdelen van het project. Het subtiele en impliciete verhaal achter de beelden is vast wel herkenbaar voor volwassenen met enige kennis van zaken, maar ik verwacht dat de jonge, onervaren kijkers het vooral zullen zien als een portret van een Duitse vrouw in Nederland, die na haar scheiding een nieuw leven probeert op te bouwen. Zouden de leerlingen niet meer gebaat zijn bij een expliciete benadering en introductie van het holocaust-onderwerp? Bijvoorbeeld door foto's uit Bachrach's boek te gebruiken als een soort diaproductie met gesproken tekst erbij?

In het tweede filmfragment vertelt een ex-verpleegster uit Westerbork het aan-

grijpende verhaal van *Michieltje*. Hij wordt te vroeg geboren in Westerbork. De Duitse commandant daar stort zich op zijn verzorging. Hij laat een couveuse en een professor aanrukken en brengt zelfs zijn eigen cognac, als dat de baby ten goede komt. Zijn gedrag gaf de mensen in Westerbork enige hoop op een menswaardige toekomst. Dit blijkt een misrekening. Als Michieltje er na intensieve verzorging bovenop komt en zes pond weegt, oordeelt de kampcommandant dat hij geschikt is om op transport gesteld te worden voor de Arbeitseinsatz

Eindoordeel

Terugkomend op de vraag of dit holocaust lesmateriaal erin slaagt om een zinvolle en waardevolle bijdrage te leveren aan de opvoeding en vorming van jonge mensen, luidt het antwoord eenduidig: jazeker. Het lesmateriaal is nieuw vanwege het Europese perspectief van de holocaust. Ook staat er niet één persoon centraal, zoals bijvoorbeeld Anne Frank, maar een groepje Europese jongeren. Daarnaast zijn de opdrachten gericht op de persoonlijke betrokkenheid van de leerlingen. Het boek ondersteunt het holocaust-thema met fraai fotomateriaal en goed leesbare teksten. De lessenserie zorgt voor het aanbrengen van kennis over het algemene verloop van de holocaust, maar weet ook de persoonlijke dimensie van individuele vervolgd gestalten te geven. Door de weloverwogen en treffende opdrachten worden de leerlingen met de holocaust en zichzelf geconfronteerd. De uitgebreide handleiding is een stevige steun in de rug, waarmee je goed voorbereid aan het project kunt beginnen. Tenslotte mag ook de vriendelijke prijs niet onvermeld blijven.